

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 316.344.42(7.011):316.3(=161.2)

МИСТЕЦЬКА ЕЛІТА В ПРОЦЕСАХ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСТВА: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Авер'янова Н.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Історичний досвід переконливо демонструє, що за допомогою впливу на суспільну свідомість можна досягти значних результатів у напрямку формування певних ідеалів, цінностей, духовних потреб, стереотипів і патріотичних настанов соціуму. Таким специфічним засобом впливу на суспільну свідомість є мистецтво як результат художньо-практичної діяльності мистецької еліти. Тому продумане і цілеспрямоване використання мистецтва у сучасних умовах здатне виступити потужним чинником консолідації українства.

Ключові слова: еліта, мистецька еліта, мистецтво, українство, консолідація українства.

Постановка проблеми. Проблема консолідації українства є доволі складною, її ґрунтовне вирішення потребує значних інтелектуальних і духовних сил, економічних ресурсів і політичної волі влади. Консолідація українства залежить від багатьох чинників, серед яких – спільність ідеї, мети, діяльність національної еліти, що має бути взірцем суспільної єдності, політична культура, державна мова, історична пам'ять, економічні та освітньо-виховні чинники, релігія, мистецтво та ін. [2]. Творцем мистецтва постає мистецька еліта, вона на базі свого художнього досвіду, світогляду, естетичних поглядів та ідеалів схоплює зміст і дух культурно-мистецьких потреб соціуму, його окремих груп і надає цим потребам художню форму. Мистецтво, маючи здатність впливати на пізнавальну, емоційну та вольову сфери громадян, на їхню свідомість і підсвідомість, здатне змінювати цінності, ідеали, стереотипи й установки суспільства в цілому. Тобто використовуючи мистецтво як специфічний інструмент впливу на суспільну свідомість, можна консолідувати українство навколо значущих для української держави цінностей і смислів. Мистецька еліта України, створюючи твори мистецтва повинна враховувати зазначені завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове обґрунтування концепцій еліт відбулося на межі XIX-XX ст. у дослідженнях В. Парето, Г. Моски, Р. Міхельса. Надалі коло вчених, зацікавлених даною проблематикою, значно розширилося – Р. Арон, Д. Белл, Дж. Бернхем, М. Вебер, А. Каплан, Г. Лассуел, К. Манхейм, Р. Міллс, Х. Ортега-і-Гасет, Дж. Сарторі, А. Тойнбі, Дж. Хейлі та ін. Розвиток теорії еліт у західній філософській думці сприяв виникненню концепцій еліт у вітчизняній науковій літературі, серед якої найбільш ґрунтовними розробками стали праці Д. Донцова та В. Липинського. У радянський період теорія еліт не розроблялася, адже суперечила тогочасній існуючій державній ідеології щодо поділу на «вибрану» меншість, яка керує суспільством та «неорганізовану» більшість, що є об'єктом керування. Дослідження концепцій еліт стали актуальними після отримання Україною незалежності. Різні аспекти проблеми

еліти (історико-філософські та соціально-філософські) представлені у роботах таких українських учених, як В. Андрущенко, З. Атаманюк, К. Баранцева, А. Бичко, Н. Бойко, В. Горський, О. Дашаківська, В. Журавський, О. Забужко, Ю. Конотопцева, О. Крюков, О. Кучеренко, Б. Кухта, О. Лазоренко, Л. Мандзій, М. Михальченко, К. Михайлова, О. Потехін, О. Парохонська, М. Пірен, Н. Теплоухова, М. Шульга та ін. На проблему еліти звертали увагу вчені з української діаспори: Г. Грабович, Д. Дорошенко, Є. Маланюк, І. Лисяк-Рудницький, Я. Пеленський. Таким чином, на сьогодні маємо ґрунтовну теоретико-методологічну базу щодо питань формування еліти та процесів її позиціонування в суспільстві. Однак уявлення саме про мистецьку еліту мають досить невизначений характер, не окреслена її роль у розвитку сучасного українського суспільства. Ці питання і зумовили **мету даної статті** – визначити місце мистецької еліти в сучасних процесах консолідації українства.

Виклад основного матеріалу. В осмисленні поняття «еліта» склалися концептуально протилежні напрями і підходи, але незважаючи на значні розбіжності в розумінні поняття «еліта», є й об'єднуюча риса – здатність еліти брати на себе відповідальність за долю суспільства. Еліта – це особлива група людей, яка завдяки своєму інтелекту, нестандартності мислення і неординарності дій, завдяки своєму культурно-духовному розвитку і високим моральним якостям, стає «обраною» у різних сферах суспільного життя (політиці, мистецтві, науці, бізнесі, спорті та ін.). Якість еліти визначається якістю суспільства, і навпаки, еліта багато в чому детермінує формування суспільних пріоритетів, духовних цінностей, культуру мислення, мистецькі уподобання та ін. Відсутність еліти в державі призводить до негативних і тяжких наслідків: економічної слабкості, політичної нестабільності, культурної деградації, неконкурентоспроможності на міжнародній арені. Причиною виродження еліти є ігнорування морально-духовних й інтелектуальних цінностей. Чим бідніша країна, чим слабше розвинуті демократичні та соціальні права громадян, тим менше шансів для формування і розвитку повноцінної

національної еліти. В сучасних умовах відбувається процес формування нової української національної еліти і для нинішнього етапу формування продуктивної національної еліти неабияк важливо зняття конфронтацій в усіх елітних прошарках.

Мистецька еліта – це вагома складова національної еліти та інтелектуальної еліти. Інтелектуальна еліта має здатність генерувати цінності та норми, передавати знаннєві ресурси, створювати інноваційні технології. Істотними якостями інтелектуальної еліти є рівень освіти, інноваційність мислення, професійний успіх і визнання, творчі здібності, креативність, мотивація діяльності тощо. Інтелектуальна еліта повинна виконувати в суспільстві наступні ключові функції: інтеграційну, трансляційну, ціннісно-нормативну, інноваційну, пізнавальну, консультативну, комунікативну, контролюючу [4]. Інтелектуальну еліту визначають не кількість академіків, докторів, кандидатів наук, заслужених діячів культури й мистецтв, а їхні розумові та креативні здібності, реальний позитивний ефект у суспільстві від діяльності їхнього розуму, творчості та праці.

Мистецька еліта, як частина інтелектуальної еліти, найперше пов'язана з мистецтвом, що, як вже зазначалось, є потужним засобом впливу і на суспільство, і на окрему особистість. Мистецька еліта здатна до активної духовно-практичної, творчої та громадської діяльності, що втілені в конкретних результатах – продукуванні творів мистецтва, художніх образів, естетичних ідей, концепцій, поглядів, художніх смаків, мистецьких стилів, що мають своє змістовне, ідейне, смислове й ціннісне наповнення. Діяльність мистецької еліти активно впливає на світоглядні трансформації в суспільстві. Мистецьку еліту характеризують такі риси як емоційно-почуттєва сфера, обдарованість, талант, художнє сприйняття світу, художня освіта, мотивація й активність мистецької діяльності, характер мислення, креативна активність, професійна компетентність [1].

У наші дні українська мистецька еліта дедалі більше стає носієм національних інтересів, відчуває свою відповідальність перед державою і нацією; митцями і їхніми художніми творами, у певній мірі, поширюються українські впливи за кордоном. Українські письменники, художники, поети, музиканти, кінорежисери та артисти через мистецькі твори прагнуть донести і до українського соціуму, і до європейської аудиторії, і до своїх російських колег актуальні та болючі проблеми, які переживає на даному етапі українська держава. Вони демонструють світові українські досягнення, особливості національного розвитку, труднощі, які виникають у процесі становлення демократичних інститутів, соціальні, екологічні та демографічні проблеми. Таке аналітичне й критичне осмислення всіх цих проблем і сприяє утвердженню України як демократичної держави, слугує просуванню її на міжнародній арені, консолідує українство.

Так, наприклад, яскрава представниця мистецької еліти України співачка Джамала, переможниця Євробачення – 2016, своєю пісенною композицією «1944» розповіла про сталінську депортацію кримськотатарського народу. Ця пісня на історичну тематику співзвучна сучасним подіям в Україні – вторгненням російських військ на

українську територію, внаслідок чого відбулася воєнна окупація Автономної Республіки Крим і міста Севастополь. Українська мисткиня кримськотатарського походження на конкурсі міжнародного рівня ще раз мала можливість нагадати світові про незаконну анексію Кримського півострова. Суттєво те, що вона донесла до світового співтовариства справжній голос Криму, показала трагедію його корінного населення – кримськотатарського народу та порушення його прав.

Мистецька еліта України у 2015 р. на найбільшому в світі Франкфуртському книжковому ярмарку (Німеччина), що водночас постає і виставкою, і книговидавничим бізнес-форумом, презентувала видання, які висвітлювали драматичні події Євромайдану та війну на Сході України. Це дало можливість ознайомити світову спільноту з реальними подіями в нашій державі на противагу російській пропаганді, яка поширює недостовірну та перекручену інформацію про збройний конфлікт у Донецькій і Луганській областях. У результаті такої пропаганди частина стратегічних партнерів української держави не визнає Росію як агресора, що ускладнює дипломатичні зусилля України щодо врегулювання збройного конфлікту на Донбасі.

Франкфуртський книжковий ярмарок 2016 р. для України також мав важливе культурно-стратегічне значення, адже вперше 9 українських книжок було відзначено у категоріях: 1) найкращі ілюстрації та обкладинки, 2) найкрасивіші книги світу 2016 р. на Франкфуртському книжковому ярмарку, 3) найкращі дитячі та підліткові видання з усього світу [7]. Значною подією оригінального національного стенду України стала презентована митцями унікальна книга «Казимир Малевич. Київський період 1928–1930», яка засвідчила беззаперечний зв'язок талановитого художника з Україною, її мистецтвом та те, що Малевич був і українським художником. При цьому українські митці не забули нагадати світові про збройний конфлікт, який триває на території нашої держави, представивши у рамках програми дискусію «Поезія в контексті війни. Війна в контексті поезії» і «Україна: поезія в період війни». Таким чином, на франкфуртському книжковому ярмарку представники мистецької еліти України продемонстрували достатність креативного потенціалу та свою громадянську позицію. Вони засвідчили, що можуть на гідному рівні представити нашу державу як перспективного і надійного партнера на ринку.

Українські митці беруть участь і в інших міжнародних книжкових форумах – у Парижі, Лондоні, Вільнюсі, Мінську, Болоньї, Лейпцигу, Санкт-Петербурзі та отримують відзнаки. Так, літературну нагороду Центральної Європи «Ангелус», яка вручається за найкращу прозову книгу польською мовою, де відображені актуальні питання сучасності, отримали такі українські письменники як Юрій Андрухович (2006 р.), Оксана Забужко (2013 р.), Сергій Жадан (2015 р.).

Таким чином, мистецька еліта України формує позитивний імідж нашої держави, зміцнює зв'язки зі світовими арт-спільнотами, підвищує інвестиційну привабливість України, у певній мірі просуває її економічні та політичні інтереси на міжнародній арені.

Усвідомлення митцями своєї творчості як комунікації в суспільстві та як важливий діалог демонструє нещодавній випадок, коли запрошені на міжнародний симпозіум в Азово-Сиваський національний природний парк художники, у тому числі й європейські, влаштували прибирання узбережжя Азовського моря в Запорізькій області. Вони зібрали кілька центнерів бляшанок, пластику, поліетилену, які планують використати у своїх майбутніх художніх творах [3]. У такий спосіб митці намагалися привернути увагу громадян України до проблем екології, яка актуальна для всього українського населення, незалежно від регіону приживання. Художники подали наочний приклад небайдужості та громадянськості, водночас вони сподіваються, що у подальшому їм не прийдеється використовувати сміття, як матеріал для творчості.

Мистецька еліта України приймає активну участь у системі заходів реінтеграції окупованого Донбасу до українського гуманітарного простору. Для зменшення впливу зовнішньої пропаганди на українське суспільство та для єднання України як цілісної держави нині впроваджуються культурно-мистецькі проекти, спрямовані на посилення комунікацій між регіонами України. Одним із успішних проектів, який базується на ідеї зближення, діалогу та культурної співпраці між регіонами нашої держави, є культурний форум «ПогранКульт». Руйнування негативних стереотипів, які склалися про певний регіон, будівництва «мостів» між географічними «полюсами» країни, здійснюється креативною діяльністю митців географічно-протилежних регіонів, яка включає в себе художні виставки, літературні зустрічі, театральні вистави, кінопокази, концерти, лекції, дискусії. Суттєво те, що вхід на всі ці мистецькі заходи безкоштовний. Проведені форуми «ДонКульт» у Києві (2014 р.), «ДонКульт» у Львові (2015 р.), присвячені культурі та мистецтву Донбасу, форум «ПогранКульт: ГаліціяКульт» у Харкові (2016 р.), який висвітлював культурно-мистецькі здобутки Галичини та Слобожанщини, засвідчили давність культурно-мистецьких засобів у процесах єднання регіонів України.

Українська мистецька еліта для консолідації українства має створювати власний наратив, який буде сприйматися різноманітною аудиторією. Створюючи такий наратив важливо враховувати ідеї громадянської солідарності, патріотизму та толерантності. Потрібно, щоб мистецька еліта України зайняла позицію активного позбавлення вітчизняної культури від пострадянського та російського культурного впливів, які породжують конфлікт двох ідентичностей – «совкової» проросійської та української проєвропейської, що гальмує формування національної ідентичності громадян України. У свою чергу, українська держава повинна підтримувати україномовні

культурно-мистецькі проекти вітчизняної еліти на внутрішньому арт-ринку; сприяти оновленню матеріально-технічної бази культурно-мистецьких закладів; поліпшувати стан об'єктів культурної спадщини; забезпечувати доступність громадян до мистецьких надбань; модернізувати культурологічну освіту згідно сучасних вимог; розширювати мережу дитячих шкіл мистецтва. Залучати твори українських митців у виховний процес, що суттєво збагатить не лише духовний світ молоді, а й сприятиме формуванню у неї почуття приналежності до української нації. При цьому потрібно зосереджувати виховний потенціал українського мистецтва на патріотичному вихованні, бо патріотизм – це не лише любов і повага до нації, це і почуття необхідності постійної боротьби за політичну, економічну й культурно-мистецьку свободу своєї нації.

Вплив мистецької еліти на суспільство через мистецтво значний, адже останнє, поєднуючи раціональне й емоційне, ідеологічне й психологічне, здатне комплексно впливати на формування цілісної особистості. Зарубіжні дослідники у своїх працях довели, що інформацію більшість пересічних громадян отримують з підручників (у рамках загальної шкільної освіти), але фактично основними джерелами інформації є телебачення та кінофільми (мистецтво) [6, с. 4]. Мистецтво, звертаючись до окремо взятої людини, до суспільства в цілому, усім своїм багатством емоційно-образного змісту змушує людей не просто активно сприймати твір мистецтва, де закладені певні цілі, уявлення, прагнення, ідеали суспільства, а й активно включати їх в своє реальне життя та апробувати їх на практиці.

Висновки і пропозиції. Отже, мистецька еліта України через створюване нею мистецтво може відігравати суттєву роль у консолідаційних процесах українства, бо має здатність формувати одну з найважливіших властивостей нації – її духовність. «Духовність, моральність – це той рівень розвитку особистості й суспільства, який є консолідуючою засадою, здатною об'єднати людей: це сила, що покликана стимулювати національне відродження України, забезпечити громадянський мир і злагоду в суспільстві» [5, с. 230]. На творчість мистецької еліти впливають політичні та соціально-економічні обставини часу; в свою чергу, митці беруть безпосередню участь у формуванні нових ідей, смаків, ідеалів, орієнтацій і поглядів суспільства. Мистецька еліта, створюючи твори мистецтва, завжди має можливість закласти в них ідею, спрямовану на осудження негативних або схвалення позитивних для соціуму тенденцій.

Патріотичні вчинки, культурне та духовне подвижництво української мистецької еліти формують патріотичні ідеали, морально-етичні принципи й національні устремління українства в цілому, що сприяє його консолідації.

Список літератури:

1. Авер'янова Н. Українська мистецька еліта в цивілізаційному поступі українства / Ніна Авер'янова // Українознавчий альманах. – 2012. – Випуск 8. – С. 134–137.
2. Авер'янова Н. Чинники консолідації українства в постколоніальну добу / Ніна Авер'янова // Українознавчий альманах. Випуск 20. – Київ: «Міленіум+», 2017. – 118 с. – С. 8–12.
3. Європейські художники влаштували прибирання Азовського узбережжя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2017/09/14/evropeyski_hudozhnyky_vlashtuvaly_prybyrannya_azovskogo_uzberezhzha_1167485

4. Михайлева Е. Интеллектуальная элита в матрице современных цивилизационных изменений. Монография / Е. Г. Михайлева. – Х.: Изд-во НАУ, 2007. – 575 с.
5. Пірен М., Ребкало В. Духовність особистості – основна цінність демократичного суспільства / Марія Пірен, Валерій Ребкало // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – № 2. – С. 229–236.
6. Савельева И. М., Полетаев А. В. Социальные представления о прошлом: источники и репрезентации. – М.: ГУ ВШЕ, 2005. – 52 с.
7. Франкфуртський книжковий ярмарок 2016: здобутки українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://starylev.com.ua/news/frankfurtskyu-knyzhkovyyu-yarmarok-2016-zdobutky-ukrayinciv>

Аверьянова Н.Н.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ЭЛИТА ИСКУССТВА В ПРОЦЕССАХ КОНСОЛИДАЦИИ УКРАИНСТВА: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Аннотация

Исторический опыт демонстрирует, что с помощью воздействия на общественное сознание можно достичь значительных результатов в направлении формирования определенных идеалов, ценностей, духовных потребностей, стереотипов и патриотических установок социума. Таким специфическим средством воздействия на общественное сознание является искусство как результат художественно-практической деятельности элиты искусства. Поэтому продуманное и целенаправленное использование искусства в современных условиях способно выступить мощным фактором консолидации украинства.

Ключевые слова: элита, элита искусства, искусство, украинство, консолидация украинства.

Averianova N.N.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ART ELITE IN THE PROCESSES OF THE CONSOLIDATION OF UKRAINIANESS: BASIC TENDENCIES

Summary

Historical experience demonstrates perfectly well, that through the influence on social consciousness man can achieve important results in creating of certain ideas, values, spiritual needs as well as stereotypes and patriotic ideals. Such special way of influence on social conscious is art as a result of the practical activity of the elite of art. That is why such purposeful usage of art in modern conditions the can be a powerful factor of consolidation of Ukrainians.

Keywords: elite, art elite, art, Ukrainianess, consolidation of Ukrainianess.